

UDK 347.7:369-058.244(497.4)

Prejeto: 29. 10. 2003

Delovanje in dediščina sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji

JELKA MELIK

doc. dr., višja svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

V sodni sistem so bila z ustavo leta 1974 uvedena samoupravna sodišča kot družbeni organi. Nova sodišča naj bi delovala predvsem kot sodišča združenega dela, arbitraže, razsodišča ali poravnalni sveti. Delovanje prvih, sodišč združenega dela, sta uredila zvezni in republiški zakon, oba sprejeta v letu 1974. Slovenski zakon je v Sloveniji predvidel dve vrsti sodišč združenega dela: splošna in posebna. Splošna sodišča združenega dela so bila ustanovljena z zakonom samim, za posebna sodišča združenega dela pa je dajal zakon možnost, da jih ustanovijo samoupravne interesne skupnosti na področju družbenih dejavnosti. Tako sta Skupščina skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Socialistični Republiki Sloveniji in Skupščina skupnosti starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji sprejeli Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji. Sodišče, katerega naloga je bila zagotovitev sodnega varstva v sporih o samoupravnih pravicah in obveznostih, je začelo svojo pot 1. 1. 1978 in jo končalo 13. 5. 1994. Njegovo dediščino moramo ohraniti.

KLJUČNE BESEDE: sodišča, samoupravna sodišča, sodišča združenega dela, skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja, skupnost starostnega zavarovanja kmetov

ABSTRACT

ACTIVITIES AND HERITAGE OF THE COURT OF ASSOCIATED LABOUR FOR PENSION AND DISABILITY INSURANCES AND OLD-AGE INSURANCE FOR FARMERS IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA

With the constitution adopted in 1974, self-managing courts were introduced to the judicial system as community bodies. They were to act mainly as courts of associated labour, courts of arbitration, arbitral tribunals or conciliation councils. The functions of the courts of associated labour were regulated by the federal and state act, both adopted in 1974. The state act provided for two types of courts in Slovenia: general and specific. General courts of associated labour were established with the act itself. As regards specific courts of associated labour, the act created a possibility for them to be formed by the self-managing communities of interests within the field of social activities. Thus the General Assembly of the Pension and Disability Insurance Institute of the Socialist Republic of Slovenia and the General Assembly of the Old-Age Insurance Institute for Farmers of SR Slovenia adopted an Act on establishment, organisation and field of work of the court of associated labour for the pension and disability insurances and the old-age insurance for farmers in SR Slovenia. The court, whose task was to ensure judicial protection in conflicts about the self-managing rights and obligations, came into being on 1st January 1978 and ceased to exist on 13th May 1994. Its heritage has to be preserved.

KEYWORDS: courts, self-managing courts, courts of associated labour, Pension and Disability Insurance Institute, Old-Age Insurance Institute for Farmers

V zadnjem obdobju socialistične družbene ureditve v Sloveniji, ki ga zamejujeta letnici ustav 1974 in 1991, so bila v sodni sistem poleg rednih sodišč kot organov državne oblasti uvedena tudi samoupravna sodišča kot družbeni organi. Zvezna, pa tudi slovenska ustava iz leta 1974 sta namreč spremenili in dopolnili določila o sodstvu v smislu močnejše prilagoditve samoupravnemu družbenemu sistemu.¹ Sodišča imajo odtlej širšo nalogo: "Sodišča varujejo svoboščine in pravice občanov in samoupravni položaj delovnih ljudi in samoupravnih organizacij in skupnosti ter zagotavljajo ustavnost in zakonitost."² Nova sodišča naj bi delovala predvsem kot sodišča združenega dela, arbitraže, razsodišča ali poravnalni sveti.³ Določeno je bilo, da opravljajo sodno funkcijo, v okviru svoje pristojnosti seveda, enakopravno z rednimi sodišči in zato so tudi zanje veljala vsa ustavna načela, kot javnost obravnavanja, udeležba občanov pri sojenju, izvršljivost odločb, pravica reformacije le po višjem sodišču, neodvisnost, vezanost na ustavo, zakone in samoupravne splošne akte. V nasprotju z rednimi sodišči naj bi se samoupravna sodišča po pravilu ustanovila s samoupravnim aktom, lahko tudi s sporazumom strank skladno z ustavo in zakonom in le izjemoma neposredno z zakonom.⁴ Zakon oziroma akt o ustanovitvi sodišča mora, je določala ustava, urediti pristojnost, sestavo in organizacijo samoupravnega sodišča ter prav tako postopek pred tem sodiščem.⁵ Samoupravna sodišča naj bi delovala na vseh področjih, ki so jih delovni ljudje v okviru združenega dela samoupravno urejali, ali pa tudi odločali v sporih o pravicah, s katerimi so prosto razpolagali, kolikor seveda zakon ni določil, da nekatere vrste sporov rešujejo redna sodišča.⁶

Ustava SFRJ je točneje opredelila samo eno vrsto samoupravnih sodišč, in to sodišča združenega dela ter naložila, da se z zveznim zakonom določijo načela o ustanovitvi, pristojnosti in sestavi sodišča ter o načelu postopka pred njimi.⁷ Ta izjemna zahteva je najverjetneje izvirala iz potrebe po enakih rešitvah v federaciji. Namen sodišč združenega dela je bil varovati samoupravna razmerja v smislu ustavnih načel. V ospredju je bil torej samoupravni sistem, temu pa se je moral podrediti interes prizadetega posameznika in prav to jih je razlikovalo od rednih sodišč.⁸

Funkcionalno pristojnost sodišč združenega dela je zvezna ustava takole opredelila: "Sodišče združenega dela odloča o tem, ali so pogoji za organiziranje temeljnih organizacij združenega dela in delovnih skupnosti, in o zahtevah za varstvo pravice dela z družbenimi sredstvi ter drugih samoupravnih pravic in družbene lastnine in rešuje spore o organiziranju in izločitvi temeljnih organizacij združenega dela, o spojitvi, pripojitvi in razdelitvi organizacij združenega dela, o sklepanju in izvajanju samoupravnih sporazumov o združevanju in o medsebojnih razmerjih v združenem delu, kot tudi druge z zakonom določene vrste sporov iz družbenoekonomskih in drugih samoupravnih razmerij."⁹

Delovanje sodišč združenega dela sta uredila zvezni in republiški zakon, oba sta bila sprejeta v letu 1974.¹⁰ *Zvezni zakon* je kot temeljna načela predvsem poudaril, da je delo sodišč združenega dela javno, da se postopek začne na predlog udeležencev in da nadaljnji postopek vodi sodišče po uradni dolžnosti, da mora imeti vsak udeleženec možnost izjaviti se o navedbah, predlogih in zahtevkih drugih udeležencev, da sodijo sodišča v senatih, da odločajo praviloma na podlagi ustne, neposredne in javne obravnave, da je mogoče odločbe sodišča izpodbijati s pravnim sredstvom, da se praviloma v postopku uporabljajo določbe zakona o pravnem postopku (od 2. do 24. poglavja) in da mora sodišče pred ustanovnim sodiščem začeti postopek za oceno ustavnosti oziroma zakonitosti, kadar je mnenja, da predpis ali splošni akt, ki bi ga bilo treba uporabiti, ni skladen z ustavo oziroma zakonom.¹¹ Sodišča združenega dela naj bi se kot sodišča prve stopnje ustanovila za eno ali več občin ali za republiko oziroma avtonomno pokrajino.¹² V republici oziroma avtonomni pokrajini naj bi se ustanovilo tudi sodišče druge stopnje kot najvišje sodišče za reševanje sporov iz samoupravnih in drugih določenih družbenoekonomskih odnosov.¹³ Za odločanje v sporih o samoupravnih pravicah in obveznostih s posameznih področij družbenoekonomskih odnosov pa je zakon dajal možnost ustanovitve posebnega sodišča združenega dela prve stopnje.¹⁴ Zvezni zakon je tudi določil, da se z republiškim oziroma pokrajinskim zakonom uredi ustanavljanje, se-

¹ 92. in 217. člen ustave SFRJ in 117. ter 272. člen ustave SRS.

² 218. člen ustave SFRJ in 272. člen ustave SRS.

³ 225. člen ustave SFRJ in 279. člen ustave SRS.

⁴ 223. člen ustave SFRJ in 278. člen ustave SRS.

⁵ 223. člen ustave SFRJ in 278. člen ustave SRS.

⁶ 224. člen ustave SFRJ in 280. členu ustave SRS.

⁷ Člen 226.

⁸ Ivan Justin, *Pravosodje v SFR Jugoslaviji*, Oris organizacije in pristojnosti s poudarkom na samoupravnem sodstvu, Maribor 1979, str. 89-99.

⁹ 226. člen ustave SFRJ. Funkcionalno pristojnost sodišč združenega dela je določil tudi 281. člen ustave SRS.

¹⁰ Uradni list FLRJ 24/74 in Uradni list SRS 38/74.

¹¹ Členi Zakon o sodiščih združenega dela, Uradni list FLRJ, št. 24/74, členi 5-13.

¹² Zakon o sodiščih združenega dela, Uradni list FLRJ, št. 24/74, člen 14.

¹³ Zakon o sodiščih združenega dela, Uradni list FLRJ, št. 24/74, člen 15.

¹⁴ Zakon o sodiščih združenega dela, Uradni list FLRJ, št. 24/74, člen 14.

stavo, sedež, pristojnost in organizacijo sodišč združenega dela.¹⁵

Slovenski zakon je v Sloveniji predvidel dve vrsti sodišč združenega dela: splošna in posebna. Splošna sodišča združenega dela so bila ustanovljena z zakonom samim, za posebna sodišča združenega dela pa je zakon dajal možnost, da jih ustanovijo samoupravne interesne skupnosti na področju družbenih dejavnosti. Tako sta Skupščina skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Socialistični Republiki Sloveniji in Skupščina skupnosti starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji sprejeli¹⁶ Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji.¹⁷ Sodišče združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji je bilo ustanovljeno za zagotovitev sodnega varstva v sporih o samoupravnih pravicah in obveznostih iz – kakor pove že ime – pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji¹⁸ in je začelo delovati 1. 1. 1978.¹⁹

Sodišče je delovalo kot samostojen družbeni organ in je kot samostojno sodišče opravljalo sodno funkcijo na prvi stopnji.²⁰ O pritožbah zoper odločbe sodišča je odločalo sodišče združenega dela SR Slovenije.²¹ Sodišče je imelo tudi nalogo spremljati in proučevati družbene odnose in pojave, ki so bili pomembni za uresničevanje njegove dejavnosti, ter dajati ustrezne predloge.²² Za svoje delo je bilo odgovorno skupščinam skupnosti in jim je bilo dolžno vsaj enkrat na leto poročati o svojem delu.²³ Sodišče je imelo predsednika, ki je predstavljal in zastopal sodišče, ter pet sodnikov, ki so bili v delovnem razmerju pri sodišču. Sodniško funkcijo pa je pri

sodišču opravljalo tudi več sodnikov iz vrst "delovnih ljudi in občanov."²⁴

Sodišče je glede na naravo svojega dela in skladno z nalogami, ki jih je opravljalo, delilo zadeve na več skupin in vodilo pisarniško poslovanje po vzoru splošnih sodišč združenega dela. Za vsako skupino zadev je vodilo vpisnike kot glavne evidence in glede na predlagatelje postopkov tudi imenike. Pri sodišču so vodili vpisnike:

- Sp vpisnik – za pokojninske zadeve;
- Sz vpisnik – za zadeve sodnega varstva pravic iz zdravstvenega zavarovanja;
- Si vpisnik – za invalidske zadeve;
- Sr vpisnik – za regresne zahtevke;
- Sf vpisnik – za finančne zadeve oziroma denarne zahtevke;
- R vpisnik – za nepopolne vloge.

Razen navedenih vpisnikov je sodišče vodilo tudi vpisnik za zadeve sodne uprave (Su).

Na podlagi Zakona o delovnih in socialnih sodiščih²⁵ so bila ustanovljena delovna in socialna sodišča. Prenehal je veljati Zakon o sodiščih združenega dela, tako da je Sodišče združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji prenehalo delovati z dnem 13. 5. 1994.

V prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja je nova slovenska zakonodaja postopno odpravljala "socialistične posebnosti" v pravosodju, ostali pa so metri in kilometri gradiva v kletih raznih sodišč. Arhiv obravnavanega sodišča je shranilo na novo ustanovljeno Delovno in socialno sodišče v Ljubljani. Zde se nam mrtvi, neuporabni stari papirji. Morda je res tako. Morda pa oživi nekega dne tudi dediščina teh sodišč, podobno kot je oživela tista iz obdobja med drugo svetovno vojno in po njej. Iz istih razlogov skoraj gotovo ne. Toda obstajajo še drugi razlogi, ki so sicer bili v zgodovini le malokrat, celo le izjemoma, vzrok za proučevanje arhivskega gradiva, da bi se namreč kdo skušal iz preteklosti nekaj naučiti. Arhivisti moramo računati tudi na to redko možnost, ki jo sicer tako radi, a neuspešno ponavljamo v svojo reklamo. Prav je, da si ne pustimo vzeti upanja, temveč resno in skrbno pristopimo k valorizaciji. Kaj ohraniti, da bi ostalo bistvo, srčika ostaline tega posebnega sodišča združenega dela, evropska in celo svetovna posebnost? Razmišljanja v tej smeri so privedla do tega sklepa: ARHIVSKO GRADIVO SODIŠČA ZDRUŽENEGA DELA POKOJNINSKEGA IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA TER STAROSTNEGA ZAVAROVANJA KMETOV V SR SLOVENIJI predstavljajo:

¹⁵ Zakon o sodiščih združenega dela, Uradni list FLRJ, št. 24/74, člen 4.

¹⁶ Prva na seji dne 17. 3. 1977 in druga na seji dne 22. 3. 1977.

¹⁷ Uradni list SRS št. 7/77.

¹⁸ Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, člen 1.

¹⁹ Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, člen 24.

²⁰ Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, člen 2.

²¹ Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, člen 3.

²² Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, člen 4.

²³ Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, člen 5.

²⁴ Sklep o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, člen 13 in 17.

²⁵ Uradni list RS 19/94.

- vsi sodni spisi, ki so vpisani v vpisnik: Su;
- deli sodnih spisov (ovitek spisa, popis spisa, predlog za sodno varstvo, odločba prve stopnje ter morebitno pravno sredstvo in odločba druge stopnje), ki so vpisani v vpisnik: Sp, Sz, Si, Sr in Sf;
- vpisniki: Su, Sp, Sz, Si, Sr in Sf s pripadajočimi imeniki.

Menim, da bo tako mogoče zapuščino sodišča dobro in pregledno ohraniti ter zapustiti zanamcem možnost vpogleda v položaj in vlogo tega posebnega sodišča v družbi na eni strani in na

drugi strani v delovanje samoupravljanja in položaj posameznika v njem. Prvi pogled nam bodo omogočili spisi iz vpisnika Su, ki nam kot vsi podobni dokumenti pravosodne uprave odstirajo družbeno pomembnost določenega pravosodnega organa. Gradivo bomo zaradi občutljive vsebine ohranili v celoti. Drugi pogled pa nam bodo zagotovili sodni spisi, ki so nastali ob opravljanju temeljne dejavnosti sodišča. Ohranili bomo le bistveni del spisa, ki nam ponuja povsem dovolj za zadovoljitev naših potreb.

Mednarodni simpozij "Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju, standardi materialnega varovanja", Ljubljana, 5. in 6. junija 2003. Med sprejemom za udeležence simpozija na Ljubljanskem gradu. Od leve proti desni: Anja Michas, Ted Steemers, Jedert Vodopivec, Ivo Nemeč in Herko Saksida.